

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

58, 59, 60, 61,
62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 70,
71, 72, 73, 74, 75

2
L-85

2010

5

ԼՍԱՐԱՆ

9

2 ՀՈԳԵՇԱՀ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

ՍՈՒՐԲ Ի Ա Չ.

Տպագրեալ հրամանաւ Վեհափառ Տեառն
Տեառն ԳԷՈՐԳԱՅ Դ,
Աստուածընտիր Կաթողիկոսի Ավենայն Հայոց.

Ի ԹԷՂՈՂՈՍԻՍ,

Ի Տպարանի Դպրանոցի Վիճակիս Նախընտանի
և Ղևարապիոյ.

ՌՅԻ = 1871

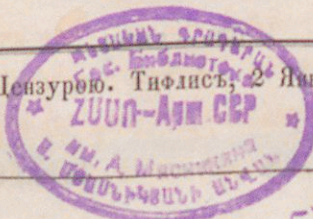
5

«Եթէ կրնաս ձայնդ բարձրացնել, խօսէ: Եթէ
 Գիրք միայն թողուն բովդ, գրէ: Փողոցին մէջ քա-
 րի մը վրայ կանգնած՝ քարոզէ, եթէ կրնաս. եթէ
 հրապարակական կեանքը փակ է, տանդ մէջ բան
 սովորեցուր: Եթէ ձայն չունիս, օրինակ տալու կա-
 րողութիւն ունիս: Այս ոչ առաքինութիւն է, ոչ
 կարգէ դուրս գործողութիւն. այլ պարտք է՝ պարզ
 ու յստակ: Աշխարհիս մէջ Աստուծոյ կողմանէ ա՛յն
 եղիբ՝ ինչ որ բժիշկը մարմնոյ հիւանդութեանց
 համար. բժիշկը պարտական է հասնելու ամենայն
 ցաւագարաց, եւ դու պիտի հասնիս ամենայն տգի-
 տաց: Քու Ստեղծողդ կենացդ համարը պիտի պա-
 հանջէ քեզնէ: Յոյսդ մի՛ դներ բացասական առա-
 քինութեան վրայ, որ միայն ուրիշի վնաս չընեն է.
 քեզի օրէնք տրուած է որ հասարակաց գործոյն
 համար աշխատիս, եղբարքդ սիրես, լուսաւորես,
 մխիթարես, ազատես մոլութենէ ու մոլորութենէ,
 եւ առ Աստուած առաջնորդես: Կեանքն ալ այս է,
 մարդն ալ այս»:

ԺԻՒՆ ՍԻՄՈՆ,

(Նմանատաէր եւ Քաղաքագէտ գաղղիացի):

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 2 Января 1869 г.

11409-57

ՍՈՒՐԲ ԽԱԶ

ՄԼ ինձ քաւ լիցի պարծել՝ բայց միայն
 ի Խաչն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիս-
 տոսի.» կասէ սուրբ առաքեալն Պօղոս,
 եւ յիրաւի կզարմացընէ զմեզ եւ զամե-
 նայն մարդ՝ թէ ինչպէս պարծանք կհա-
 մարի նա իրեն այն բանը, որ ըստ ինքեան եւ
 ըստ հասարակաց կարծեաց մարդկան՝ նախա-
 տինք եւ ամօթ կըբրէ: Ես խաչով միայն կպարծե-
 նամ կասէ, մինչդեռ յայանի է որ խաչի վրայ մեռ-
 նիլը ուրիշ ամէն մահէ աւելի նախատական է, որով-
 հետեւ մեծամեծ աւազակներու եւ աէրութեան դէմ
 դաւաճանութիւն անողներու պահուած էր այն ժա-
 մանակները խաչի վրայ կախուած կամ դամուած
 սպաննուիլը: Բայց այս մեր զարմանքը շուտով կը-
 դադրի, պատուական ունկնդիրք, երբոր մտքերնիս
 բերեմք թէ խիստ շատ բանի մէջ կերեւի այն հակա-
 ռակութիւնը, այն տարբերութիւնը, որ կայ աս-
 տուածային եւ աշխարհային մտածութեանց ու ըզ-
 դացմանց մէջ. այնպիսի հակառակութիւն՝ այնպիսի
 տարբերութիւն՝ որ սովորաբար կտեսնեմք նաեւ ընդ
 մէջ լուսոյ եւ խաւարի, ընդ մէջ բարւոյ եւ չարի,
 ընդ մէջ արգարութեան եւ անիրաւութեան, ընդ

մէջ առաքինութեան եւ մոլութեան, ընդ մէջ ճշմարտութեան եւ ստույթեան: Այնպէս որ աշխարհային պարծանքը՝ նախատինք է ըստ Աստուծոյ, իսկ աստուածային պարծանքը՝ նախատինք ըստ աշխարհի. ըստ Աստուծոյ անհանգստութիւնը՝ հանգստութիւն է ըստ աշխարհի, իսկ ըստ աշխարհի անհանգստութիւնը՝ հանգստութիւն ըստ Աստուծոյ. ըստ Աստուծոյ ուրախութիւնը՝ ըստ աշխարհի տրամոլութիւն, իսկ ըստ աշխարհի տրամոլութիւնը՝ ըստ Աստուծոյ ուրախութիւն: Ի՞նչ է արդեօք այս զարմանալի բանին պատճառը: Միթէ փառքը՝ պարծանքը, հանգստութիւնը, ուրախութիւնը, զուարճութիւնը, մեծութիւնը, բնութեամբ անարգ կամ վնասակար բաներ են. — քաւ լիցի. ապա թէ ոչ՝ ո՞ր կմնար մարդուս աստուածատուր ընդաբոյս ցանկութիւնը որ ունի ու պէտք է ունենայ միշտ այդ բաներուն, եւ որով կխորշի կզգուշանայ ատոնց ներհակ բաներէն, այսինքն անպատուութենէ, նախատինքէ, չարչարանքէ, տրամոլութենէ, չքաւորութենէ եւ ամէն տեսակ խեղճութենէ: Ապա ուրեմն ուրիշ պատճառ կայ ատոնց իրարու ներհակ երեւնալուն. եւ է այս՝ որ ըստ աշխարհի պարծանքը սուտ պարծանք է, եւ միայն ըստ Աստուծոյ պարծանքը ճշմարիտ. ըստ աշխարհի մեծութիւնը սուտ, վասն զի ըստ ինքեան նուաստութիւն է, իսկ ըստ Աստուծոյ խոնարհութիւնը մեծութիւն, վասն զի այն է միայն ճշմարիտ մեծութիւն. ըստ աշխարհի երջանկութիւնը թշուառութիւն է ըստ Աստուծոյ, վասն զի խաբէա-

կան ու կարճատեւ է, իսկ ըստ Աստուծոյ երջանկութիւնը մշտնջենաւոր է եւ հիմնական, ուստի եւ ճշմարիտ երջանկութիւն: Մէկ խօսքով, Տէրն մեր յայանապէս կքարոզէ աւետարանին մէջ թէ աշխարհիս մտածմունքներն ու զգացմունքները հակառակ են աստուածային օրինաց. «Աշխարհս ինձի թշնամի է» կասէ, «եթէ աշխարհ զձեզ ատեայ, գիտաւջիք զի նախ զիս ատեաց. այլ քաջալերեցարուք, զի ես յաղթեցի աշխարհի.» — Թէ որ աշխարհս ատելութիւն ունի ձեզի դէմ, այս աղէկ գիտցէք որ նորա առաջին ատելութիւնը ինձի դէմ է. բայց սիրտ առէք, մի վախնաք, անոր համար որ ես աշխարհիս յաղթեմ եմ. — Ի՞նչպէս. — այնպէս՝ ինչպէս որ ճշմարտութիւնը կյաղթէ ստույթեան, բարին կյաղթէ չարութեան, լոյսը կյաղթէ խաւարի: Նոյն բանը քարոզեցին սուրբ առաքեալք. նոյն բանը կսովբեցընէ մեզի սուրբ եկեղեցին. եւ նոյն իմաստով է ահա որ Պօղոս առաքեալն եւս կասէ ուրախութեամբ. «Այլ ինձ քաւ լիցի պարծել՝ բայց միայն ի խաչն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի.»

Այս սուրբ խաչն է ուրեմն ճշմարիտ պարծանք եւ ամենայն քրիստոնէից. եւ իրաւունք ունին քրիստոնեայ թագաւորք եւ կայսերք խաչով պսակելու իրենց թանկագին թագերը. հոյակապ տաճարները՝ խաչով վերջացընելու իրենց երկնաբեթ զմբէթները. ամենայն քրիստոնեայք՝ խաչով կնքելու իրենց անձինքն ու երեսները, եւ խաչին առջեւն ընկած երկըրպագութիւն անելու անոր վրայ բեւեռեալ եւ մե-

ուեալ Որդւոյն Աստուծոյ, ինչպէս որ կանեմք այսօր
 ամէնքս միաբան՝ ասելով. «Խաչի քո Քրիստոս՝ եր-
 կիրպագանեմք . . . Եկայք հաւատացեալք, երկըր-
 պագեսցուք Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ. վասն զի եկն՝
 ի ձեռն խաչին իւրոյ շնորհեաց պարգեւս աշխարհի»

Ուրեմն շատ գեղեցիկ խորհրդով սահմաներ է
 սուրբ Եկեղեցին՝ ոչ միայն խաչով օրհնել զմեզ եւ
 մեր ամէն ձեռնարկութիւնները, խաչով պարծենալ,
 եւ խաչին վրայ փնտռել մեր հանգստութիւնն ու
 ճշմարիտ ուրախութիւնը, այլ եւ տարւոյն մէջ երեք
 չորս անգամ հանգիստաւոր տօնախմբութիւններ կա-
 տարել ի պատիւ սրբոյ խաչին Քրիստոսի:

Այս տօներուն առաջինն ու գլխաւորն է Խաչվերացը,
 որ հասարակօրէն կատուի Մեծ Խաչ. երկրորդն է Գիւս
 սրբոյ Խաչին. երրորդը՝ Երեւուան սրբոյ Խաչին, եւ չոր-
 րորդը՝ Վարսագայ Խաչ, որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ
 սեպհական տօն է: Մեք այս չորսին ալ պատմութիւնը
 կարգաւ անելու համար, նախ Խաչգիւտը պատմեմք,
 յետոյ Երեւման Խաչին յիշատակը, յետոյ Վերացման
 Խաչին տօնը, եւ ամենէն վերջը Վարագայ Խաչին
 պատմութիւնը:

Ա.

ԳԻՒՏ ՍՐԲՈՅ ԽԱՉԻՆ.

Քրիստոսի Տեառն մերոյ փրկագործ խաչելութե-
 նէն ետքը, երբոր աստուածային մարմինը իջուցին
 խաչէն աշակերտներն ու գերեզման գրին, Հրեայք
 առին սուրբ խաչն ու նոյն Գողգոթա լեւան վրայ
 կամ անոր խիստ մօտ փոսի մը մէջ նետեցին թշնամա-
 բար, ու հողով եւ աղիւտով ծածկեցին անյայտ արին:

Երբոր հէթանոս Հռովմայեցիք տիրեցին Երուսաղեմի,
 նորա եւս թշնամի լինելով ամենայն քրիստոնէից՝ նայ-
 եցան որ Երուսաղեմի մէջէն ջնջեն վերցընեն քրիստո-
 նէութեան ամէն տեսակ հետքն ու յիշատակները. ուս-
 տի Քրիստոսի Տեառն մերոյ գերեզմանը հողով լեցու-
 ցին, Գողգոթա լեւան վրան ալ կռատուն մը կանգնե-
 ցին ի պատիւ Ասողիկ կուռքին, որ Ափրոդիտէ ալ կա-
 սուի, եւ կհամարուէր չաստուած անառակութեան:

Մեծն Կոստանդիանոս երկնքին երեսը Քրիստոսի
 սուրբ խաչը տեսնելով (ինչպէս որ յետոյ պիտի պատ-
 մեմք) երբոր դարձի եկաւ՝ քրիստոնեայ եղաւ, միտքը
 դրաւ որ Քրիստոսի տնօրինական տեղերը շէնցընէ
 պայծառացընէ հոյակապ եւ վայելուչ եկեղեցիներով.
 Հրամայեց որ Ասողկան կռատունն ալ քանդուի կոր-
 ծանուի, եւ անոր տեղը փառաւոր եկեղեցի մը շէ-
 նուի ի պատիւ խաչելութեան, թաղման եւ յարու-
 թեան փրկչին. եւ այս բանիս գործադրութիւնը

յանձնեց երանելոյն Մակարայ՝ որ այն միջոցին պատրիարք էր Երուսաղեմի :

Կայսեր մայրը՝ աստուածատէր Հեղինէ թագուհին՝ մեծ փափաքանօք ետեւէ եղաւ որ ինքը անձամբ տեսնէ Քրիստոսի Տեառն մերոյ անօրէնութեան տեղերն ու կարգադրէ անոնց վրայ շինուելու եկեղեցիները : Գնաց Երուսաղէմ 326 թուին ատենները, եւ առաջին հոգը այս եղաւ որ Քրիստոսի սուրբ խաչը փնտռէ գտնէ : Հրամայեց որ Հրեաները ժողովուն իւր առջեւը գան . հարցուց անոնց թէ ո՞ւր թաղած կամ ո՞ւր պահած են խաչը : Նոքա կէս մը կամակորու թեամբ եւ կէս մը չարութեամբ կփախչրտէին, չէին ուզեր ոչ պատասխան տալ եւ ոչ փնտռել . բայց երբոր թագուհին սաստիկ սպառնալիքներով վախցուց նոցա աչքը, իրենց մէջէն Յուզա անուհով մէկը գտան, որ ամենէն աւելի տեղեակ էր հին կտակարանին եւ դրսի պատմութեանց ու աւանդութեանց, եւ ասին որ սա պէտք է գիտնայ խաչին տեղը : Եւ յիշաւ յուցուց նա Գողգոթան, եւ ասաց թէ հոն պէտք է լինի սուրբ խաչին թաղուած տեղը : Իսկոյն կործանեցին Ասագկան կռատունը, փորեցին դեախնը, եւ գտան Քրիստոսի սուրբ գերեզմանը, եւ անոր մօտիկ երեք հատ խաչ՝ երեքն ալ նոյն ձեւով ու մեծութեամբ : Տարակոյս չկար որ այն երեքին մէկը Քրիստոսի սուրբ խաչն է . բայց ինչպէս իմանալու էր թէ որն է, Զերմեռանդ աղօթքներով Աստուծմէ լոյս խնդրելէն ետքը, նոր վախճանած մեռել մը բերին, որ երիտասարդ մի էր, կամ ըստ ոմանց հոգեվարք

տիկին մը, եւ հաւատով դրին կարգաւ ամէն մէկ խաչին վրայ : Մեռելը Քրիստոսի խաչին դպչելուն պէս կենդանացաւ, Ղազարու նման յարութիւն առաւ, պատանքը քակեց ելաւ՝ սկսաւ քալել : Հեղինէ թագուհին եւ Մակար հայրապետը բոլոր ժողովրդով լցուեցան անպատմելի ուրախութեամբ, փառք տուին Աստուծոյ, առին սուրբ խաչը՝ մեծ հանդիսով, ինկարկութեամբ եւ ճրագներով, տարին եկեղեցին, ու սուրբն Մակար բարձրացուց խաչն ու օրհնեց անով զամէնքը եւ բոլոր աշխարհս, ըստ փափաքանաց ժողովրդեան՝ որ ամենայն ջերմեռանդութեամբ երկրպագութիւն կընէր փրկական փայտին կենաց : Յետոյ իսկոյն հրամայեց թագուհին որ Գողգոթային վրայ փառաւոր տաճար մը շինուի, որ է այժմու սուրբ Յարութեան եկեղեցին, սուրբ խաչը այնտեղ պահուի պատուով, եւ ամէն տարի Խաչգիւտին յիշատակը կատարուի . միայն թէ խաչին մէկ կտորը իրեն առաւ, մէկ կտորն ալ յուղարկեց իւր որդւոյն՝ Կոստանդիանոս կայսեր : Մեծ ուրախութեամբ ընդունեցաւ բարեպաշտ կայսրը այն կենաց փայտին անդին գանձը . եւ որովհետեւ իւր շինած Կոստանդնուպօլիս քաղաքին մէջտեղը իւր արձանը կանգնելու հետ էր, սուրբ խաչին մասունքէն անոր մէջը դնել տուաւ : Արձանը իրեն կերպարանքն էր՝ ձեռքը ոսկիէ գունտ մը բռնած, ու գնալին վրայ այս խօսքն դրուած . « ՔՐԻՍՏՈՍ ԱՍՏՈՒՄԾ ՄԵՐ, ՔԵՉ ՅԱՆՁՆ ԱՌՆԵՆ ԶՔԱՂԱՔՍ ԶԱՅՍ : » Իսկ երանելին Յուզա բոլոր ընտանեօքը դարձաւ՝ քրիստոնեայ եղաւ, եւ սրբոյն

Հեղինէի առաջարկութեամբը ձեռնադրուեցաւ եպիս-
կոպոս Երուսաղեմի, անունն ալ դրուեցաւ Կիւրեղ,
կամ ըստ այլոց Կիրակոս:

Սուրբ խաչին գտնուելը Յունաց եկեղեցին կյիշա-
տակէ մարտի 6-ին, Լատինացւոցը կածէ մայիսի 3-ին.
մեր Յայսմաւուրքը դրած է մայիսի 17-ին, բայց
տօնը փոխադրուած է Խաչվերացին եօթներորդ կի-
րակիին, եւ գեղեցիկ շարականներով զարգարուած:
Կերեւի որ մեր սուրբ եկեղեցին ուրիշներէն առաջ
սկսած է այս տօնը կատարել, կամ ինքիրմէ սահմա-
նած, եւ կամ Երուսաղեմի եկեղեցիէն առած լինելով,
ուր Հեղինէի ժամանակէն կտօնուէր անշուշտ այս
տօնը. վասն զի Յոյնք մինչեւ ցայժմ Խաչգիւտին յի-
շատակը միայն կկատարեն՝ առանց տօնի, եւ Լատինա-
ցիք միայն չորեքտասաներորդ դարուն մէջ սկսած են
հանդիսաւոր տօնախմբութեամբ պատուել այս հրա-
շալի գիւտը, մինչդեռ մեր այսօրուան շարականը
շատ աւելի հին է, ինչպէս որ վսեմ ու գեղեցիկ ո-
ճէն ալ յայտնի է, եւ շարագրած է Սահակ Գ. կա-
թողիկոսը եօթներորդ դարուն մէջ: Գլխաւոր աները
մէջ բերեմք՝ հանդերձ համառօտ բացատրութեամբ:

« Հրաւակեթ եւ զօրեղ փայտ խաչի Բո Բրիսսոս,
Գաւազան զօրութեան ի յերկի Երեւեալ.
Եկայք ժողովուրդք՝ Երկրպագեցուք. » այսինքն

« Տէր Բրիստոս, քու սուրբ խաչափայտդ, որ հրա-
շալի է ձեւովն ու մեծ ուժովը ընդդէմ դիւսաց,
երկրիս վրայ երեւցաւ քան զամենայն թագաւորա-

կան գաւազան աւելի փառաւոր ու զօրաւոր: Եկէք,
նվ ժողովուրդք, երկրպագութիւն անեմք անոր: »

« Զոր Հրեիցն ծածկեալ զանբախչի ըզգանձն,
Փախաբնամբ քագուհոյն փայտ կենաց յայտնեցաւ.
Եկայք ժողովուրդք՝ Երկրպագեցուք: »

« Այն գանձն որ ծածուկ մնալը կարելի բան չէր՝
Հրեայք պահէր էին. բայց բարեպաշտ թագուհւոյն
բազմանօքը յայտնուեցաւ մեզի փայտ կենաց. ուստի
եկէք՝ ժողովուրդք, երկրպագութիւն անեմք անոր: »

« Աննաուելի Երեւումն Երեւեալ դրսխոյն,
Նրստելով յասեցի յերուսաղեմ,
Խրնդրեք ըզպատուական փայտ խաչին՝
Յոր ըզմեսիայն բեւեռեցին. »

« Թագուհին հրաշալի տեսիլ մը տեսած լինելով՝
Երուսաղեմ քաղաքին մէջ շատ մարդ ժողվեց՝ գա-
տաստան անելու պէս, եւ կհարցընէր Հրէից թէ ուր
է այն պատուական խաչափայտը՝ որոյ վրայ գամեր
էին զմեսիայն, այսինքն զՔրիստոս: »

« Որ ըզնախնոյն առիք մահու փայտ կենաց շնորհեցեք,
Եւ Եսուք յաղբուքիւն մահացու բրնութեանս.
Ի սմա Բանիդ Հօր Երկրպագեցուք. »

« Ո՞վ Բանդ Աստուած, դուն այն ծառը՝ որ մեր նա-
խահօրը Ադամայ հողուով եւ մարմնով մեռնելուն
պատճառ եղած էր՝ կենաց փայտ արիւր մեր մահկա-
նացու ընդթեանս համար. այնպէս որ ասով մահու
ալ կյաղթեմք. ասոր վրայ քեզի երկրպագութիւն
կանեմք: »

« Որ զանհառ լուսոյ բարձողքն ծածկելով Հրէիցն,
Ի յերկրէ ծագեցեր զերկնային հառապայք. Ի ամա, եւ այլն:

«Այն սուրբ խաչը որ իւր վրայ վերուցած էր՝ զքեզ՝
զլոյսդ անճառելի, եւ Հրեայք ծածկեր էին, գուն
գեանէն երկնային ճառագայթներով զարդարուած
փայլեցուցիր:»

Այսպիսի վայելուչ ու գեղեցկահիւս իմաստներով
շարագրուած են այսօրուան շարականին միւս ամէն
աներն ալ. իսկ Տէր յերկնիցի շարականը աւելի ալ
սրտաշարժ խօսքերով զարդարուած է՝ այսպէս.

«Ապաւինեցաք ի խաչ քո՝ արարիչ յաւիտեանից,
Որ ետուր մեզ պահապան յաղթող բնդդեմ բրեւամուտն.
Աղաչեմք սովաւ փրկիչ, պահպանեա զանձինքս մեր.»

«Մեք քու խաչիդ ապաւինած եմք, ո՛վ արարիչ յա-
ւիտեանից, վասն զի գուն սուիր Ս. խաչը մեզի յաղթող
ու զօրաւոր պահապան մեր թշնամուտն գէտ: Կաղաչեմք
զքեզ, ո՛վ փրկիչ մեր, ասով պահէ պահպանէ զմեզ:

«Բարձեալ բազաւոր, որ վասն մեր էլեր ի խաչ,

Եւ բարձեւ-սովաւ գլխնցանս նախաստեղծին Աղամայ.»

«Ո՛վ թագաւոր թագաւորաց, գուն որ մեզի համար
խաչուեցար, եւ այս սուրբ խաչով վերուցիր ջնջե-
ցիր նախաստեղծին Աղամայ քեզի գէտ՝ գործած
յանցանքը:

«Գլուխ սուրբ հաւատոյ եւ փայտ կենաց մարդկան յայտնեալ,
Ձոր տեսալ այսոյն պղծայ, կործանեցաւ անկանգնելի.»

«Սուրբ խաչը մեր քրիստոնէական սուրբ հաւատքին
հիմն ու ամենայն մարդկանց համար կենաց փայտ

լինելով՝ այսօր յայանուեցաւ դուրս ելաւ. ուստի
չար սատանան զսա տեսնելով՝ չարաչար կործանե-
ցաւ եւ ոյժը բոլորովին կտարեցաւ:

«Գողացաւ բրեւամին բնդ յայտնել սրբոյ խաչին,
Եւ ի յահէ փառաց նորա կործանեցաւ յանդուկոս երկրի.
Աղաչեմք սովաւ՝ փրկիչ, պահպանեա զանձինքս մեր.»

«Մեր թշնամուտն դողը բռնեց երբ սուրբ խաչը
յայանուեցաւ. եւ սորա փառքէն սարսափած՝ մինչեւ
անգունդը կործանեցաւ՝ ընկղմեցաւ. կաղաչեմք զքեզ
ո՛վ փրկիչ մեր, ասով պահէ պահպանէ զմեզ:»

Այս է ահա Գիւտ խաչին՝ այսինքն սուրբ խաչին
գանուելուն պատմութիւնը: Այժմ՝ տեսնեմք թէ ինչ
է երեւման խաչին խորհուրդը:

Բ.

ԵՐԵՒՄԱՆ ԽԱՉԻ ՏՕՆ.

Սուրբ խաչին գանուելէն 25 տարի ետքը երբոր
Կոստանդնուպոլսոյ աթոռն անցաւ Կոստանդ կայսրը,
եւ երուսաղեմի հայրապետ էր սուրբն Կիւրեղ՝ արիո-
սականաց գէտ՝ քաջ ախոյեանը, Քրիստոսի 551 կամ
552 թուականին, մայիս ամսոյն եօթներորդօրը կէս-
օրէն երկու ժամ առաջ երեւցաւ յանկարծ օգուն
մէջ հրաշալի լուսեղէն խաչ մը ահագին մեծութեամբ,
որ Գողգոթային վրայէն մինչեւ Ջիթենեաց լեռը
տարածուած էր. այնքան էր այն խաչին պայծառու-

Թեան սաստկութիւնը՝ որ արեւուն ճառագայթներուն ցոլքին կյաղթէր, եւ չորս կողմը ծիրանի դօտիի նման գեղեցիկ շառաւիղներով կամ պսակածեւ լոյսերով զարգարուած էր: Այս երեւոյթը ոչ թէ շուտ մը եղաւ ու անցաւ, այլ քանի մը ժամ տեսնուեցաւ երկնքին երեսը անփոփոխ, այնպէս որ քաղաքին բոլոր բնակիչներն ալ տեսան, ու ահով դողով վաղեցին գնացին Սիոնի մայր եկեղեցին առ հասարակ արք եւ կանայք, ծերք եւ տղայք, քրիստոնեայք եւ այլազգիք, եւ ամէնքը մէկ բերան կօրհնէին ու կիառաբանէին զՔրիստոս, եւ նորա փրկագործ լսուրբ նշանը: Խիտ շատ Հրեայք եւ հեթանոսք դարձի եկան, ու սրբոյն Կիւրդի սաքը գիմելով մկրտուեցան՝ քրիստոնեայ եղան:

Ինքը սուրբ հայրապետն ալ իւր հաւատացեալ հօտին հետ անպատմելի ուրախութեամբ լցուած, գիր գրեց Կոստանդ կայսեր, յորում կպատմէր այն հրաշալի տեսիլքը, եւ միանգամայն շատ խոհական խօսքերով կյորդորէր որ հասկընայ սրբոյ խաչին զօրութիւնը, եւ իւր բարեպաշտ հօրը՝ մեծին Կոստանդիանոսի նման՝ աստուածպաշտութեան կարգերով զարգարէ իւր Թագաւորութիւնը: Եւ այս Թուղթն է որ եկեղեցւոյն մէջ կկարգացուի Երեւման խաչի տօնին օրը՝ ընթերցուածի ժամանակ:

Մեր եկեղեցին կերելի որ այս տօնը եւ վերացման խաչին տօնը ի միասին կկատարէ եղեր ատենով. յետոյ զատեր է. բայց այս Երեւման խաչին պատմու-

թիւնը բովանդակող հին ու փառաւոր շարականը մինչեւ ցայժմ մնացած է Խաչվերացի երրորդ աւուր կարգին մէջ. եւ է այս՝ ըստ գլխաւոր մասանցը.

« Այսօր ընդ ամպս լուսաւորս երեւալ նեան սեռուական խաչին բոցանիւ փայլմամբ. սեսողացն ընրացեալք ի քաղաքն պասսեին զնեան քո Տեւ Ասուած հարցն մերոց. » — այսինքն, Այսօր լուսաւոր ամպերով օդուն մէջ բոցի նման ճառագայթներով երեւցաւ Քրիստոսի սուրբ խաչը. հեռուներէն անգամ տեսնողները դէպ ի քաղաքը վաղելով կպատմէին ու կցօւցընէին ամենուն քուսուրբ նշանդ, տէր Աստուած հարցն մերոց:

« Յարեւելից փայլեաց նառագայր սուրբ խաչին. արեգակնակերպ նառագայրիւք՝ միաբան սեսանիւր ի յերորդ ժամու նեան քո, Տեւ Ասուած հարցն մերոց. » — Արեւելեան կողմէն փայլեցաւ սուրբ խաչին լոյսը. արեւու նման ճառագայթարձակ կերեւնար երրորդ ժամուն քունշանդ՝ տէր Աստուած հարցն մերոց:

« Այսօր ի սուրբ Գողգոթա ցոլացեալ երեւիւր սեսիլ անաւոր ժողովոյն. » — Այսօր սուրբ Գողգոթային վրայ ահաւոր տեսիլ կերեւնար պայծառ փայլմամբ բոլոր ժողովրդեան բազմութեանը:

« Եւ բազմութեամբ ժողովոյն սեսանեին այսօր սուրբ զխաչն լուսոյ նառագայրիւք զարդարեալ. » — Ժողովուրդը մեծ բազմութեամբ կտեսնէր այսօր լուսաւոր սուրբ խաչը ճառագայթներով զարգարուած:

Գեղեցիկ է նաեւ Տէր յերկնիցի բոլոր շարականը
ի գովեստ յասկութեանց սրբոյ խաչին .

« Գաւազան զօրութեան բղխա՞նք ես եսուր մեզ Քրիստս .

եւ սովաւ յաղթեցուք անօրէն բեւամուռն :

« Սա է զէն յաղբութեան

Սրեալ արեամբ Որդւոյն Ասուծոյ . եւ սովաւ . . .

« Սա է արո՞ս տեղանեան ,

եւ ի սմա է բազմեալ Քրիստս ողբին Ասուծոյ :

« Սա է սեղան սրբութեան ,

եւ ի սմա է պատարագեալ Քրիստս գառն Ասուծոյ :

« Սա է կարապէտ յաւուր գալստեան Փրկչին ,

եւ պսակ պարծանաց հաւատացեցոց .

եւ սովաւ յաղթեցուք անօրէն բեւամուռն . »

այսինքն Քրիստոսի Տեառն մերոյ երկրորդ գալստեանը
ժամանակ՝ առջեւէն եկողը սուրբ խաչն է ; որ է մի-
անգամայն հաւատացեալ քրիստոնէից պարծանքն ու
պսակը . ասով կ'յաղթեմք մեր անօրէն թշնամւոյն :

Երեւման խաչին տօնի խորհուրդը եւ բուն պատ-
մութիւնը թէպէտ այս է ; բայց երկու հրաշալի ե-
րեւմունք ալ կայ սրբոյ խաչին որ գոնէ զօրութեամբ
կ'յիշատակուին այն տօնին օրը ; եւ կամ գոնէ ընդ-
հանրապէս խաչի տօներուն մէջ : Առաջինը այն է՝
որ մեծին Կոստանդիանոսի ժամանակը եղաւ ; եւ եր-
կրորդը Յուլիանոսի ուրացողի ժամանակը :

9,
2,

Ա. Կոստանդիանոս կայսերական աթոռը անցած
ժամանակին՝ Հռովմայեցւոց տէրութեան այլ եւ այլ
կողմերը ; եւ նոյն իսկ Հռովմայ մէջ ; բռնացեր տիրեր
էին այլ եւ այլ կեսարներ կամ իշխաններ ; Հասկըցաւ
որ առանց ճշմարտին Աստուծոյ օգնութեանը պիտի
չկարենայ այն կռապաշտ ու կռամով բռնաւորներուն
յաղթել ; եւ մեծ տարակուսանքի մէջ էր : Օր մը երբ-
որ Գերմանիոյ կողմերէն գէպ ի Հռովմ կգառնար ;
կէսօրէն երկու երեք ժամ ետքը տեսաւ յանկարծ
երկրնքին երեսը լուսեղէն խաչ մի ; որոյ չօրս գին
աստղի նման գրերով գրուած էր ; ԱՅՍՈՒ ՅՍՂԹԵԱ :
Այն ահաւոր ու գեղեցիկ նշանը տեսան նաեւ Կոս-
տանդիանոսի հետ եղած բոլոր զինուորները եւ ապ-
շեցան . եւ ինքը բոլոր իրիկունը շիտթած կմտածէր
թէ արգեօք ինչ կնշանակէ այն տեսիլքը : Երբոր այն
մտքով ու տրտում տխուր սրտով քուն եղաւ ; Քրիս-
տոս Տէրն մեր երեւցաւ իրեն՝ նոյն ցորեկը տեսած
աստեղագարդ խաչը ձեռքը բռնած ; եւ հրամայեց
որ իւր զօրաց գրօշակը այն խաչին ձեւովը շինէ ; եւ
այն գործածէ պատերազմի մէջ իբրեւ անյաղթելի
նշան : Կոստանդիանոս զարթեցաւ ուրախութեամբ ;
միտքը գրաւ որ քրիստոնեայ լինի . կանչեց քրիստո-
նէից քահանաները ; տեղեկացաւ անոնցմէ քրիստո-
նէական հաւատոյ խորհուրդներուն ; եւ վառք տալով
Աստուծոյ՝ շուտ մը շինել տուաւ այն խաչաձեւ գրօ-
շակը՝ յունական X (Բ) տառին ձեւովը՝ ոսկեպատ ձո-
ղով ; վերի ծայրը ականակուռ պսակով ; մէջտեղէն ծի-
րանի գրօշակ կախուած ; եւ վարը իրեն ու որդւոցը

պատկերները ձեւացուցած. եւ այնուհետեւ այն նշանը տանել տալով բանակներուն առջեւէն՝ յազթեց իւր բոլոր թշնամիներուն: Նոյն սուրբ խաչին ձեւը դրաւ նաեւ իւր սաղաւարտին վրայ. զօրքերն ալ կայսեր օրինակին հետեւելով՝ իրենց սաղաւարտներուն, ղէնքերուն ու վահաններուն վրայ խաչեր շինեցին: Այս եղաւ Քրիստոսի 312 թուականին:

4

Բ. Իսկ 365-ին, այսինքն Քրիստոսի սուրբ խաչին գլուխուելէն 87 տարի ետքը, երբոր կայսր եղաւ Յուլիանոս ուրացողը եւ հրաման տուաւ Հրէից որ Երուսաղէմի տաճարը նորէն շինեն, — որով կուգէր նախատինք եւ թշնամութիւն անել քրիստոնէութեան, — մինչդեռ հազարաւոր Հրեայք սկսեր էին հին տաճարին աւերակներուն հիմունքը փորել, յանկարծակի սոսկալի շարժ մը եղաւ, անոր ետեւէն սաստիկ փոթորիկ մը, բոլոր փորուած տեղերը հողով լեցուց, եւ շէնքին համար պատրաստուած նիւթերը ցիրուցան արաւ: Երբոր այն պատուհասը դադրեցաւ, ու Հրեայք նորէն ձեռք զարկին տաճարին հիմը փորելու, կրակ ելաւ փոսերէն ու փայտեղէններուն հետ շատ Հրեաներ ալ այրեց լափեց: Երկրորդ գիշերը երկնքին երեսը խաչաձեւ լոյս մը երեւցաւ ահագին մեծութեամբ՝ Կոստանդ կայսեր ժամանակը երեւցած խաչին նման, եւ նոյնպէս Գողգոթային վրայէն մինչեւ Զիթենեաց լեռան վրայ տարածուած. որով մեծ ուրախութիւն եղաւ քրիստոնէից: Իսկ Հրեայք սաստիկ արամութեան մէջ ընկղմեցան. վասն զի հասկը-

ցան որ այն իրենց ձեռնարկութիւնը քանդողն ալ սրբոյ խաչին զօրութիւնն է: Աւելի եւս սարսափեցան երբոր նոյն երկինքը երեւցած խաչին ձեւովը մանր մանր խաչեր երեւցան ոչ միայն քրիստոնէից վրայ, այլ եւ իրենց՝ այսինքն Հրէից հազուստներուն վրայ մինչեւ երկրորդ օրն ալ. այնպէս որ շիթած տագնապած՝ կթափէին իրենց հազուստները, կքերէին, կլուանային ու չէին կրնար հանել: Այս յայտնի եւ մեծ հրաշքին վրայ, որ ոչ միայն Երուսաղէմի մէջ տեսնուեցաւ, այլ եւ Երուսաղէմի դրսերը՝ մինչեւ Անտիոք քաղաքը, շատ Հրեայք եւ հեթանոսք դարձան քրիստոնեայ եղան ու սրբոյն Կիւրղի Երուսաղէմայ հայրապետին ձեռքովը մկրտուեցան:

Գ.

ԽԱՉՎԵՐՍ.

Վերացման խաչի տօնը յիշատակ է այն հանդիսին, որով երբոր սուրբ խաչը գտնուեցաւ Հեղինէ թագուհւոյն հրամանովը, սուրբն Մակարիոս Երուսաղեմի հայրապետը բարձրացուց զայն եւ անով օրհնեց հաւատացելոց բազմութիւնը սեպտեմբերի 14-ին. եւ այնուհետեւ սովորութիւն եղաւ որ ամէն տարի այն օրը սուրբ Յարութեան եկեղեցւոյն մէջ վեր կը վերցընէին կբարձրացընէին Քրիստոսի խաչափայտը եւ անով օրհնութիւն կուտար հայրապետը երկրպա-

գող ժողովրդեան. անոր համար այն հանդէսը եւ տօնախմբութիւնը ասուեցաւ Վերսցումն արքոյ խաչին, կամ Խաչվերաց:

Քրիստոսի 614 թուականին՝ Պարսից Խոսրով թագաւորը պատերազմի ելած լինելով Յունաց Փոկաս կայսեր դէմ, տէրութեան շատ երկիրներուն տիրեց, երուսաղէմն առաւ, եւ սուրբ խաչափայտը առաւ հետը տարաւ Պարսկաստան: Տասնըջորս տարի ետքը Հերակլ կայսրը գնաց Պարսից դէմ պատերազմի, յաղթեց անոնց, եւ Քրիստոսի սուրբ խաչը ազատեց գերութենէն, դարձուց երուսաղէմ, եւ ինքը կռնակը առած այն սուրբ խաչափայտը տարաւ մինչեւ եկեղեցւոյ բեմին առջեւը, ուր երուսաղէմի հայրապետը նորոգելով վերացման խաչի հանդէսը՝ վեր բարձրացուց սուրբ խաչն ու օրհնեց զբարեպաշտ թագաւորն ու ժողովուրդը: Եւ այսպէս կրկին հաստատուեցաւ վերացման խաչին տօնը: Այնուհետեւ թէպէտ Հերակլ կայսրը երուսաղէմէն Կոստանդնուպօլիս փոխադրեց սուրբ խաչափայտը, բայց խաչվերացի յիշատակը անընդհատ կկատարուէր ոչ միայն յերուսաղէմ եւ ի Կոստանդնուպօլիս, այլ եւ աշխարհիս ամէն կողմը, սեպտեմբերի 14-ին, եւ այն՝ ութը օրով. ինչպէս որ ահա մեր Հայաստանեայց եկեղեցին ալ կտօնէ նոյն ամսոյն 14-էն անմիջապէս առաջ կամ յետոյ հանդիպած կիրակին՝ ու թօրէքով, եւ անկից առաջ շաբաթ մը պահեցողութիւն անելով:

Խաչվերացի նախընթաց օրը նաւակատիք է սուրբ խաչին կամ եկեղեցւոյ. նմանապէս խաչի տօնի ու-

թօրէիցը մէջ երեքշաբթին, չորեքշաբթին ու հինգշաբթին եկեղեցւոյ տօն կկատարուի: Այս բանիս պատճառ այն է որ երբ Հեղինէ թագուհին գտաւ սուրբ խաչը, եւ Քրիստոսի գերեզմանը, եւ սկսաւ շինուիլ սուրբ Յարութեան եկեղեցին, կայսերական հրամանով ժողովուցան երուսաղէմի մէջ մերձակայ տեղերուն եպիսկոպոսները, եւ մեծ հանդիսով կատարեցին նորաշէն եկեղեցւոյն նաւակատիք, այսինքն նորոգման կամ նուիրման յիշատակը. որով եւ խաչի տօնը եկեղեցւոյ տօնին հետ միացածի պէս սկսաւ կատարուիլ՝ թէ Յունաց եւ թէ Հայոց մէջ: Ուստի շաբաթ օրը թէպէտ նաւակատիք սուրբ խաչին կատարուի, բայց եկեղեցւոյ տօն կկատարուի, եւ մեր այն օրուան ժամերգութիւնը բոլորովին եկեղեցւոյ խորհրդական յատկութիւններուն վրայ է:

Եւ ահա այս մտքով շարադրուած է հարցի շարականին առաջին տունը որ կասէ.

« Ի նորահաւ նաւակատիսն որ յերուսաղէմ պայծառագգեաց վայելչութեամբ ցուցաւ խաչ քո. Տէր Ասուած հարցն մերոց. » այսինքն Հեղինէ թագուհւոյն շինած եկեղեցւոյն հրաշալի նաւակատիքն որ կատարուեցաւ երուսաղէմի մէջ, այն հանդիսին ժամանակը մեծ փառաւորութեամբ բարձրացաւ ու ցուցուեցաւ ժողովրդոց քու սուրբ խաչդ, Տէր Աստուած հարցն մերոց:

« Կայ դիտոյ ընդ աշմ: սուրբ եկեղեցի, յսկիհուռն պսակեալ նեանաւ խաչի քո. » — Ինչպէս որ այն երուսաղէմի հոյակապ եկեղեցին փառաւոր զարդերով զարդա-

բուած ու Քրիստոսի սուրբ խաչովը պսակուածի պէս
 երեւցաւ, նոյնպէս ահա բարոյական եկեղեցին Քրիս-
 տոսի, որ է հաւատացելոց բազմութիւնը, թագու-
 հիի նման զարդարուած է պէսպէս շնորհքներով, եւ
 գլխուն թագ ու պսակ ունի սուրբ խաչը, Սաղմոսին
 մարդարէութեան համեմատ՝ որ կասէ թէ « Կացցէ
 դշխոյ ընդ աջմէ քուամէ ի հանդերձս ոսկէհուօրս
 զարդարեալ եւ պաճուճեալ: »

« Եւ նորածնեալս մկրտութեամբ սուրբ աւագանին այսօր
 տեսնէ ուրախութեամբ նեանալ խաչի քո. » — Մեր ալ որ
 սուրբ աւագանին մկրտութեամբը նորածին որդիք
 եմք սուրբ եկեղեցւոյ, այսօր ուրախութեամբ կաօ-
 նեմք սուրբ խաչիդ տօնը: — Այս խօսքս յիշատակու-
 թիւն է այն հին սովորութեան որ կայ եղեր յերու-
 սաղէմ՝ այսօրուան օրս եւ խաչվերացին օրերը մկրտ-
 անլու նորագարձ Հրեաներն ու հեթանոսները:

« Քանզի Քրիստոսի ք հարսնացեալ սուրբ եկեղեցի, Երկնա-
 լոր փեսային պսակեալ զսա խաչին. եւ յաջ եւ յանեակ բու-
 ցեալ զնեքանոսս ժառանգելով. » — Որովհետեւ սուրբ ե-
 կեղեցին Քրիստոսի հարսն է, ինքը երկնաւոր փեսայն
 պսակեր է զսա իւր սուրբ խաչովը, եւ անով զօրու-
 թիւն սուլաւ եկեղեցւոյն թռչելու տարածուելու դէպ
 ի աշխարհիս ամէն կողմը՝ հեթանոսները հաւատքի
 բերելու համար:

« Եկայք ժողովուրդի Քրիստոսեան, Երկրպագեցուք անուա-
 ծային սուրբ նեանիս. բեւեռեալք ընդ նմին ի սմա եւ ընդ
 նմին բազաւորեալք. » — Եկէք, ո՛վ քրիստոնեայ ժողո-

վուրդք, երկրպագութիւն անեմք աստուածային սուրբ
 նշանիս. Քրիստոսի հետ դամուսիմք սորա վրայ, որ-
 պէս զի նորա հետ ալ թագաւորեմք. այսինքն սիրով
 համբերեմք ամէն տեսակ վշտաց եւ նեղութեանց
 մինչեւ վերջը, որպէս զի յաւիտենական երկնից ար-
 քայութեան ալ արժանի լինիմք:

Ասոնց նման խորհրդաւոր՝ խորհրդական եւ մէկը
 քան զմէկալը գեղեցիկ խօսքերով ու խմտոսներով
 շարագրուած են նաեւ բոլոր ութօրէիցս շարական-
 ները; որոնք երկար կլինէր այստեղ յիշատակելը:

Կմնայ որ տեսնեմք թէ ինչ է չորրորդ տօնին
 խորհուրդը, որ է Վարագայ սուրբ խաչը:

Գ.

ՎԱՐԱԳԱՅ ԽԱՉ.

Հայաստանի Վարագ լեռան վրայ վանքի մը մէջ
 Թողիկ անունով սրբակաց ճգնաւոր մը կար՝ Քրիստոսի
 655 թուականին ատենները: Հաստատ աւանդութիւն
 էր այն կողմի Հայերուն մէջ թէ սուրբն Հռիփսիմէ
 իւր վզէն կախուած երեւելի կենաց փայտին մէկ կը-
 տորը խաչքարի մը մէջ ամիօփեց ու թողուց Վա-
 րագ լեռան վրայ՝ Վան քաղաքին հարաւային կողմը:
 Եւ թէպէտ ինքը իւր սրբատուն ընկերներովը ելաւ
 անկից ու գնաց Վաղարշապատ, ուր եւ նահատակե-
 ցաւ նոցա հետ ի միասին, բայց երկու քահանայք եւ
 մէկ քանի կուսանք մնացին Վարագ, եւ սուրբ Լուսա-

ւորին մեր անձամբ գնաց տեսաւ զանոնք, մխիթա-
րեց, եւ նոյն տեղը սուրբ Խաչ անուանով վանք ու ե-
կեղեցիներ շինեց: Ժամանակ անցնելէն վերջը՝ տեղ-
ւոյն օդին սաստիկ ցրտութեանը պատճառաւ այն
վանքը անբնակ մնաց, եւ Հայերը մինչեւ երեք չորս
հարիւր տարի չէին գիտեր թէ արդեօք այն լեռան
նր տեղն է սրբոյն Հռիփսիմէի խաչը: Արդ Թողիկ
ճգնաւորը սաստիկ փափաքանօք ետեւէ էր իմանալու
այն խաչին ծածկուած տեղը, եւ իւր Յովն անունով
աշակերտին հետ ի միասին կիսնգրէր միշտ յԱստու-
ծոյ որ այն խաչին տեղը յայտնէ իրենց:

Մէկ գիշեր մը, երբոր երկուքն ալ աղօթքի կե-
ցած էին, ձայն մը լսեցին, ու բարձր ապառաժի մը
վրայ պայծառ լոյս տեսան, լուսոյն չորս բոլորն ալ
տասուերկու հատ լուսեղէն սիւներ. միանգամայն ա-
նոյշ հոտ մը բռնեց բոլոր լեռը, եւ հրեշտակային
երգերու ձայներ լսուեցան մինչեւ երկրորդ առա-
ւօտն ու ցորեկը. յետոյ լուսեղէն սիւներ վեր բարձրա-
ցաւ, եւ անոր մէջ կերեւար սուրբ խաչափայտը.
նոյն պայծառութեամբ գնաց մտաւ եկեղեցին ու սե-
ղանոյն վրայ կեցաւ: Թողիկ ու Յովէլ անպատմելի ու-
րախութեամբ լցուած՝ գնացին եկեղեցին, երկրպա-
գութիւն արին արտասուօք այն սուրբ խաչին ու
փառք տուին Աստուծոյ:

Միւս լուսեղէն սիւները տասուերկու օր նոյն ի-
րենց տեղերը մնացին, այնպէս որ ոչ միայն Վարդ
Պատրիկ մեծանուն իշխանն Հայոց, այլ եւ խիստ շատ
ժողովուրդ Հայաստանի ամէն կողմերէն հոն ժողվուե-

ցան, ու ականատես լինելով այն հրաշալի լուսեղէն
սիւներուն, ու պատմութիւնը լսելով՝ փառք կուտայ-
ին Աստուծոյ: Յետոյ տասուերկու եկեղեցի շինեցին
այն սիւներուն տեղերը. սուրբ խաչին հանգչած եկե-
ղեցին նորոգեցին, մեծցուցին, զարգարեցին. անոր
քով ալ փառաւոր վանք մը կանգնեցին: Ասոնք լսելով
ժամանակին կաթողիկոսը, որ էր Ներսէս Շինողն,
ինքն ալ մեծապէս ուրախացաւ, Վարդ Պատրիկ իշ-
խանին հետ եկաւ երկրպագեց սուրբ խաչին, սահ-
մանեց որ այն փառաւոր յայտնութեան յիշատակին
տօն կատարուի ամէն տարի Մեծ խաչին երկրորդ
կիրակին, եւ ինքը շարագրեց այն աւուր գեղեցիկ
շարականները. որոց վերջի երեք աները միայն յի-
շատակելը բաւական համարվաք:

« Ըրաւափառ տեսիլն ի կարողիկէ եկեղեցւոյ տեսնի .
գործարան մահու՝ մահուամբ առիք գոլ կենաց . եւ մահացու-
ցիք նախաստեղծին՝ մահուամբ գոլ ճնորհող յարութեան . »
այսինքն Հրաշալի տեսարան մի կերեւի Քրիստոսի
ընդհանրական եկեղեցւոյն մէջ. վասն զի խաչը՝ որ
գործիք է սպանութեան՝ Քրիստոսի անոր վրայ մեռնե-
լովը մարդկանց յաւիտենական կենդանութեան պատ-
ճառ կլինի, եւ նախաստեղծին Ազամայ մեռնելուն
պատճառ եղած փայտը՝ Քրիստոսի մահուամբը յա-
րութիւն կպարգեւէ Ազամայ եւ ազամորդւոց:

« Պարգէւ գերագոյն պարգէի այսօր հաւատացելոց . եւ մա-
հացուն ի կենաց առնու իւր զօրս վերելակս, եւ բուցեալ

վերագայի բնակիլ ի սեղուոն սրբութեան .» — Այսօր գերազանց պարգեւ մը կտրորուի Քրիստոսի հաւատացեալ ժողովրդոց . վասն զի մահ պատճառող խաչը հրեշտակները կառնու իրեն զօրք , որ զինքը վեր վերցընեն , ի Քրիստոսէ Տեառնէ մերմէ՝ որ է ճշմարիտ կեանք եւ կենդանութիւն . անոնցմով թռչելով կվերանայ ու կուգայ կընակի եկեղեցւոյ սուրբ խորանին մէջ սեղանոյն վրայ :

« Եկայի ժողովուրդ , բնդ հոգեղինացն սպասաւորեսցուք . երկրպագեսցուք ասուածային սուրբ նշանիս . փառաւորեսցուք զնաւագործ պարգեւաց տուողն .» — Եկէք , սով հաւատացեալ ժողովուրդք , երկրպագութիւն անեմք այս սուրբ աստուածային նշանիս , եւ փառաւորեմք զԱստուած որ այսպիսի հրաշալի եւ հրաշագործ պարգեւներ կուտայ մեզի :

Ասոնք են ահա Քրիստոսի Տեառն մերոյ սուրբ խաչին չորս գլխաւոր տօներուն պատմութիւններն ու խորհուրդները . եւ մեր Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցին այս տօները կատարելով կխրատէ զմեզ որ մեծ ջերմեռանդութեամբ պատուեմք սուրբ խաչը , ճանչնամք նորա սքանչելի զօրութիւնը , ապաւինիմք նորա անյաղթելի պաշտպանութեանը , պարծանք համարիմք մեզի մեր խաչապաշտութիւնը , եւ որ մեծն է՝ սիրով խաչակից լինիմք խաչելեալ Փրկչին մերոյ , յօժարութեամբ եւ ուրախութեամբ համբերելով Աստուծոյ մեզի զրկած նեղութիւններուն , յիշելով Քրիստոսի

Տեառն մերոյ խօսքը թէ « Եթէ որ կամի զինի իմ գալ , ուրասցի զանձն , եւ առցէ զխաչ իւր հանապազ , եւ եկեսցէ զհետ իմ .» — Ով որ ուզէ իմ ետեւէս գալ , ինձի աշակերտ ճանչցուիլ . թող ինքզինքը՝ իւր հանգստութիւնը մոռնայ , առնու անդադար իւր խաչը ու այնպէս գայ ետեւէս :

Սուրբ աւետարանին մէջ Քրիստոսի մէկ ուրիշ խօսքէն այս եւս յայտնի է՝ որ իրեն երկրորդ ահաւոր գալստենէն առաջ ալ սուրբ խաչը պիտի երեւնայ երկնքին երեսը . « Եւ ապա երեւեսցի նշան Որդւոյ մարգոյ յերկինս :» Եթէ այժմէն ինչպէս որ պէտք է սիրեմք եւ պատուեմք Քրիստոսի սուրբ խաչը , ամենեւին տարակոյս չունենամք , Քրիստոսասէր ունկընդիրք , որ այն ժամանակն ալ ամօթով չեմք մնար , այլ Քրիստոսի առջեւը թռչելով ուրախութեամբ , եւ նորա աջակողմը շարուելով , ամենայն սրբոց եւ հրեշտակաց հետ ի միասին կօրհնեմք ու կփառաւորեմք զխաչելեալ Փրկիչն մեր Քրիստոս յաւիտեանս յաւիտենից . ինչպէս որ կսովրեցընէ մեզի աղօթել նաեւ մեր սուրբ Եկեղեցին՝ ասելով . « Խաչ քո եղիցի մեզ ապաւէն , Տէր Յիսուս , յորժամ երեւիս փառօք Հօր ընդ ամպս լուսաւորս . յայնժամ մեք մի ամաչեսցուք՝ յուսացեալքս ի քեզ , այլ զօրութեամբ քով մեծաւ բերկրեսցուք ընդ աջմէ քումմէ որպէս որդիս լուսոյ եւ որդիս տուրնջեան :»

Երանի թէ այս հոգւով վառուէին ամենայն խաչապաշտ քրիստոնեայք , եւ ինչ ազգէ եւ աշխարհէ եւս լինին՝ իբրեւ մէկ դրօշակի տակ զինուորեալ

կարիճներ՝ միաբան պատերազմէին ընդդէմ մեղաց, սատանայի եւ աշխարհի, ետ կենալով բոլորովին այն ամենայն սնտոի եւ վնասակար բանակառու թիւններէն՝ որովք իրարու դէմ կպատերազմին սովորաբար: Վասն զի այն սնտոի բանակառու թեանց կարգէն են անշուշտ նաեւ սուրբ խաչին վերաբերեալ քանի մի վէճերը, որովք արեւելեան եւ արեւմտեան քրիստոնեայք իրարու հետ կկրճաւորին, եւ անով ոչ թէ փառք՝ այլ մանաւանդ նախատինք եւ անարգութիւն կը բերեն իրենց խաչապաշտութեանը: Օրինակի համար, մէկը կպնդէ թէ խաչին ձեւը պէտք է կարճ լինի՝ չորս թեւն ալ իրարու գրեթէ հաւասար, միւսը կհակառակի թէ վարի թեւը մէկալներէն աւելի երկայն պէտք է լինի: Մէկը կհաստատէ թէ թէպէտ Տէրն մեր խաչին վրայ դամբումը դամուած էր, բայց խաչելութեան պատկերներն ու արձանները հարկ չէ գամբումը դամուած ձեւացընել. միւսը կպնդէ թէ առանց դամի ալ կարելի է հաստատել Քրիստոսի արձանը խաչին վրայ՝ եթէ մետաղէ է: Մէկը կասէ թէ երեսը խաչակնքող քրիստոնեան պէտք է ձեռքը առաջ աջ ուսին վրայ գնէ, եւ յետոյ ձախ ուսին. միւսը կվիճի թէ ոչ, այլ պէտք է ձեռքը առաջ ձախ ուսին տանիլ, յետոյ աջ ուսին: Մէկը կազաղակէ թէ երեսը խաչակնքելու ատեն անպատճառ հարկաւոր է որ մարդս աջ ձեռքին երեք առաջին մատուրները իրարու հաւասար բռնէ (ի նշան երից համագոյ անձանց սուրբ երրորդութեան). միւսը թէ կարելի է անհաւասար ալ բռնել, բոլոր ձեռքով ալ խաչակնքել.

մէկ ուրիշը թէ ցուցամատով միայն խաչակնքելու է (իբրեւ ի նշան միութեանն Քրիստոսի). մէկ ուրիշն ալ թէ երկու մատով պէտք է խաչակնքել (ի նշան երկու ընու թեանց ի Քրիստոս), եւ այլն: Որոց ամենեցուն պարգեւէ խաչելեալ Փրկիչն մեր շնորհք՝ սէր եւ այն աստուածային սրբաբար զօրութիւնը՝ զոր խաչին վրայ թափած արիւնովը, եւ անարատ կողէն ազբերացած արեամբ ու ջրովը տարածեց բովանդակ սուրբ եկեղեցւոյ եւ սորա սրբւոյցը վրայ. նմա փառք յաւիտեանս. ամէն:

De

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱԼ!

Ծնունդ՝ եւ Յայտնութիւն Տեառն.
Աւագ Երկուշաբթի.
Աւագ Երեքշաբթի.
Աւագ Չորեքշաբթի.
Աւագ Հինգշաբթի.
Աւագ Ուրբաթ.
Զատիկ սուրբ Յարութեան՝ Տեառն.
Սուրբ Հովիտիմեանք.
Մեծն Ներսէս Պարբեւ.
Սուրբ Խաչ.
Երկինք.
Արեւն ու մոլորակները.
Եգիպտոսի հնութիւնները.
Երուսաղեմի առումն ու տաճարին կործանումը.
Կոստանդնուպոլսոյ առումն յՕսմանեանց.

ՊԱՏՐԱՍՏՔ Ի ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Համբարձումն.
Հոգեգալուստ.
Վարդավառ.
Վերափոխումն.
Տեառներնդառաջ.
Բուն Բարեկենդան.
Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ.
Որդիք եւ բոռունք սրբոյ Լուսաւորչին,
Սուրբ Սարգիս Զօրավար.
Սուրբ Մինաս.
Սուրբ Անտոն ճգնաւոր.
Յօր Երանելի.
Թաղեոս առաք., Ս. Սանդուխտ կոյս, եւ Ս. Շուշանիկ.
Ժամ եւ Ժամերգութիւն.
Ջերմութիւն եւ Ջերմաչափ.
Մետեորազիտութիւն, կամ Գուշակութիւնք օդոց.
Մրջինք եւ Մեղուք.
Տնտեսութիւն.

Грѣшнѣ стѣсрулѣшу **20** фнѣ.

